

Két világszemlélet határán

Kristó Gyula professzor az István-kérdésről

Az utóbbi évek egyik legfelkapottabb történeti, művészeti, közéleti kérdése István király helye és szerepe a magyar történelemben. Jó néhány tudományos mű — köztük Kristó Gyula egyetemi tanár *Levedi törzsszövetségtől Szent István államáig, Tanulmányok az Árpád-korról, Magyarország története 895—1301, Árpád-kori legendáriumok, valamint a tizkötetes Magyarország története első kötetének 1116 és 1242 közötti fejezete — vizsgálja történelmünk e korszakát. Vajon, hogyan látja a tudós kutató az István, a király film-, lemez-, és szabadtéri sikerének fényében (árnyékában?) István király és Koppány alakját?*

— István személye és politikai tevékenysége mindig is történelmünk, történelmi közgondolkodásunk középpontjában állt. Az érdeklődést bizonyára meghatározta az a korszakos sorsforduló, amely egyértelműen nevéhez fűződik. A két világszemlélet határán államot alapító István nevében is megfogalmazódott ez a kettősség, hiszen a pogány Vajkból lett a keresztény István. Nevének magyarázatához, illetve névadásból levonható konzekvenciához az is hozzátartozik, ahogy a görög Szeptimosz (István) jelentését értelmezzük. A szó jelentése: *megkoronázott*. Ez a neve az első mártírnak is, aki életét adta a kereszténységért. A középkori emberről tudnunk kell, hogy rendkívüli módon hitt a névmisztikában. István, azaz Szeptimosz, tényleg Magyarország megkoronázott királya lett. Istvánt korán misztikus régiókba emelték: *halála után 45 évvel, szentté avatták*. Az alakja köré fűződő mítosz azt is jelentette, hogy csodákat tud tenni, bensőséges viszonyban van Istennel. A szentté avatással cselekedeteit kívánták honorálni. Ezért a XI. század végén szentté avatása (1083) időszakában már kialakult a mitikus István-portré. Ezt követően pedig minden korszak a maga képe formálta Istvánt. A tudományos kutatást most az érdeklő elsősorban, hogy milyen volt valójában István, és mi az, ami alakjára a századok folyamán ráakodott. Ennek megítélésekor perdöntően esik latba, hogy mit tudunk a szentté avatása előtti időszakról. Sajnos, csak szórványos töredékek állnak rendelkezésünkre. Annyi bizonyos, hogy *ő volt az államalapító*. Nevéhez fűződik az elnyomó apparátus kialakítása, az egyházmegyék és vármegyék megteremtése. Az egyházmegyék szisztémáját Rómától vette át. A vármegyék megalakításának mintáját nem ismerjük. Minden valószínűség szerint, ő munkálta ki ennek modelljét. Az, hogy, minden tíz falu építsen egy templomot, sokáig csak óhaj maradt, amint hogy a főesperességek is majd csak Szent László idején öltének határozottabb formát. Ami a vármegyrendszer kialakulását illeti, párhuzamként talán a lengyel és a cseh megyét említhetném, bár az is jócskán eltért a Szent István-i modelltől. Ennek lényege az volt, hogy a király saját tisztviselőjét állította a vármegye élére, hiszen a vármegye kerületét jobbra királyi földek alkották. Nem véletlen, hogy a vármegye, mint királyi vármegye kelt életre.

— *Miképpen alakult István harca az „ellenzékkel”?*

— Ha István uralkodása alatt az „ellenzékéről” ejtünk szót, akkor azt kell mondanunk: *először saját családján belül kellett rendet teremtenie,*

hogy akaratát érvényesíthesse. Ezen nem kevesebb dőlt el, mint az, hogy ki lesz az Árpád-ház tényleges feje. Ezt követően kellett megharcolnia más törzsek vezetőivel. A Gyula törzsével való leszámolást az tette kínossá, hogy Gyulával rokoni kapcsolatban állott. Gyula anyai ágon nagybátyja volt. A vele való viszályban nem a kereszténység vagy a pogányság volt a meghatározó, hanem a vallási és politikai orientáció kérdése, azaz, Róma vagy Bizánc dilemmája. Az erdélyi Gyulával 1003-ban ütközött meg István, és győzelmet aratott fölötté. Ajtony a pogány tradíciók híve volt, és bizánci támogatást élvezett. A pogány életforma szerint hét felesége volt. Vele 1028 táján számolt le István. Tényleges hatalmát jogi értelemben kiterjesztette az egész országra. E két nagy csatát megelőzte a Koppánnyal való ütközet. A Koppány név foltehetően török eredetű. Koppány különben Istvánnál 10—15 évvel idősebb Árpád-házi családtag lehetett, aki vérfertőző házasság révén — Géza halála után — feleségül kívánta venni István anyját, és meg akarta ölni Istvánt, sőt, annak fennhatósági területét saját hatalma alá kívánta vonni. Somogy élén a X. század végén Koppány állt, míg az ettől északra eső országrészt Géza nagyfejedelem irányította. Géza halála után ducatusát (hercegségét) Koppány el akarta venni Géza örökösétől, Istvántól. Ez a momentum arra is rávilágít, hogy *kezdetben a Kárpát-medencének csak a nyugati fele tartozott az Árpádok fennhatósága alá, s a Balatontól északra eső, nyugat-magyarországi vidék illetve Géza*. István Esztergomban született, ott is öveztek karddal a Koppány elleni harc előtt; István felesége, a bajor Gizella pedig már 997 előtt elnyerhette a veszprémi várat, a magyar királynék hagyományos székhelyét. Az a tény, hogy Géza halála előtt Istvánt jelölte utódaul, azt is jelezte, hogy a hatalom gyakorlásában már a keresztény álláspontot fogadta el. Hiszen a főhatalmat nem a pogány hagyomány szerint, nemzetségének legidősebb élő férfitagjára — Koppányra — ruházta, hanem a keresztény elsőszülöttségi jog alapján, az ifjú Istvánra. A felkelés okául, nyíltan hatalmi törekvés jelölhető meg. A döntő ütközetről a magyar krónika csak annyit jegyzett föl, hogy *„mindkét részről sokáig, és bátran küzdöttek, de az isteni irgalom segítségével a dicsőséges győzelmet Szent István dux szerezte meg.”* A küzdelemben Istvánt támogató német lovagok is részt vettek. Koppányt állítólag a német seregzvezér, Vecelin, ölte meg, majd holttestét István négy részre vágatta, és az esztergomi, a veszprémi és a győri kapura tüzette ki, a negyediket pedig anyja országrészébe, Erdélybe küldte. A 997. évi háborúban a kereszténység és az államiság győzött, a pogányság és a törzsiség fölött, és ez megszabta Magyarország további sorsát. Koppány leverése után kerülhetett sor István megkoronázására az ezredfordulón, majd újabb, már említett harcaira a keleti országrészben. Jóllehet, kevés írásos emlékekkel rendelkezünk az ezredforduló korából, keveset tudunk István alakjáról, mégis, a tények összevetése, mérlegelése segít eligazodni a történelmi események között, és *világossá teszi előttünk István államalapító munkáját, és harcait, az új világrend megszilárdítása érdekében.*

POLNER ZOLTÁN



Két ábrázolás a Képes Krónikából: Vajk születése, valamint Koppány fejezése